

JOS SCHAEKEN: *VOICES ON BIRCHBARK. EVERYDAY COMMUNICATION IN
MEDIEVAL RUSSIA.*

Leiden, Boston: Brill, 2018 (Studies in Slavic and General Linguistics, 43). 230 str.

Nizozemski slavist z univerze v Leidenu Jos Schaecken je pričujočo publikacijo posvetil nadvse zanimivemu pojavu srednjeveške Rusije, namreč pismom na brezovem lubju. Takih zapisov so našli več kot 1000 (največ v Novgorodu) od 50-ih let prejšnjega stoletja dalje; izvirajo iz obdobja od 11. do 15. stoletja. Gre večinoma za kratke, pogosto nepopolne zapise, na podlagi katerih pa je bilo vseeno mogoče natančneje osvetliti jezikovne in zgodovinske okoliščine srednjeveške Rusije. Tej problematiki je bilo v Rusiji v zadnjih desetletjih posvečenih zelo veliko del. Glede jezika zapisov so zlasti pomembna dela A. A. Zalznjaka. V svoji monografiji *Древненовгородский диалект* (1995, druga izdaja 2004) je avtor na podlagi analiziranega gradiva vzpostavil konsistentno jezikovno sliko obravnavane regije in obdobja, ki je precej spremenila dotedanje vedenje o zgodovini ruščine. Zlasti je pomembna ugotovitev o posebnosti novgorodskega dialekta in o precej večji raznolikosti vzhodnoslovanskega narečnega prostora, kot je veljalo do tedaj. Veliko pozornost so ta pisma vzbudila tudi izven Rusije, tako da je bilo na to temo objavljenih немало člankov, precej tudi od avtorja pričujoče knjige. (Pri nas npr. A. Derganc, Dvojina v novgorodskih pismih na brezovem lubju. *Slavistična revija*, okt.–dec. 2001, letn. 49, št. 4, str. 263–73).

Obravnavana knjiga je (ob knjigi S. Dekker, *Old Russian Birchbark Letters. A Pragmatic Approach*, ki je izšla istega leta in v isti seriji), kolikor mi je znano, prva knjiga v angleščini, ki celostno predstavlja to nadvse zanimivo problematiko bralcu, neveščemu ruščine in ne nujno strokovnjaku za zgodovino ruskega jezika in zgodovino srednjeveške Rusije.

V prvem delu svoje monografije (*Pisanje na brezovo lubje*) avtor bralca seznanja s splošnimi podatki o teh pismih, zlasti z zgodovinskimi okoliščinami, v katerih so nastajala.

Novgorod je bil v srednjem veku pomembno trgovsko mesto, nahajal se je na križišču trgovskih poti med Baltikom, Rusijo, Črnim morjem in potjo po Volgi na vzhod. Imel je trgovske povezave s Hanso, vladal je ogromnemu teritoriju na severovzhodu Rusije, od koder je prihajalo krzno kot zlasti zaželeno blago. V njem se je razvila neke vrste mestna demokracija oz. oligarhija, kneza so včasih, če z njim niso bili zadovoljni, kar odslovili.

Avtor opozarja, da dejstvo, da je bila večina zapisov najdenih v Novgorodu, ni dokaz, da drugje takih zapisov ni bilo. Posamezne zapise so našli tudi drugje, vendar tam ni bilo sistematičnih arheoloških izkopavanj tako kot v Novgorodu. Pomembno je tudi, da je sestav prsti (glina, mnogo vlage) v Novgorodu tak, da je omogočil ohranitev pisem.

Večino najdenih pisem se je dalo s pomočjo raznih postopkov razmeroma natančno datirati. Začetek teh pisem sega v 11. st., ko po pokristjanjenju sploh pride pismenost v Rusijo. Največ pisem je iz 12. st., medtem ko sledi v 13. st. upad. Avtor domneva, da so temu vzrok notranji boji med vplivnimi bojarskimi družinami in vdor Mongolov oz. Tatarov, ki Novgoroda sicer niso zasedli, so pa pobirali od njega davek. Ta vdor je v srednjeveški Rusiji povzročil opustošenje in je oviral trgovske poti. Vpliv je lahko imela celo zasedba Carigrada po križarjih (1204), saj je odtlej upadla tudi trgovina z grškim jugom. V 14. st. sledi porast pisem, vendar gre v njih, kot ugotavlja avtor, manj za mednarodne trgovske stike in bolj za komunikacijo med Novgorodom in njemu podložnimi posestmi na severovzhodu. 15. st. pomeni zaton politične in

gospodarske moči Novgoroda, konec 15. st. si ga podvrže moskovska kneževina in Novgorod postane periferno mesto. Hkrati je seveda pomembno tudi to, da je tedaj papir postal dostopnejši.

Glede praktičnih okoliščin, ki so pripomogle k rabi brezovega lubja za dopisovanje, avtor omenja, da je bilo lubje v primerjavi s pergamentom lahko dostopno in poceni. Zapisi na njem niso bili namenjeni hranjenju, šlo je predvsem za sprotne sporočila, ki so bila, ko niso bila več potrebna, odvržena, zdi se, da pogosto tudi namerno razrezana, da jih ne bi moglo prebrati nepoklicano oko. Več ali manj popolnih pisem je le nekaj več kot četrtnina (graf na str. 35). Zapisovalo se je z vrezovanjem črk v lubje s pomočjo kovinskih ali koščenih pisal (slika na str. 34). Vsebina je pestra: o trgovskih poslih, plačilih, dolgovi, tožbah, večkrat gre za sezname blaga itd. Našli pa so tudi vaje šolarja, pospremljene s risbami, celo domnevno ljubezensko pismo in poročno ponudbo.

V zvezi z ravnijo pismenosti v Novgorodu, avtor opozarja, da je večina pisem povezana z zadevami in posli pomembnih družin, saj je bila med temi sloji večja potreba za dopisovanjem na večje razdalje. Vendar so med pisci tudi navadni meščani in avtor domneva, da je bilo znanje pisanja precej razširjeno.

V zadnjem delu prvega dela avtor tudi na kratko oriše jezikovne posebnosti pisem. Gre npr. za odsotnost druge palatalizacije, cokanje, končnico *-e* v im. m. sp. ed. pri sam. in nekaterih ujemajočih se besedah, nenavadne pravopisne prijeme. Vendar pričujoča monografija ni namenjena jezikovnemu raziskovanju pisem. V njej se obravnavana pisma pojavljajo samo v angleškem prevodu, so pa natančno opremljena z identificirajočimi podatki, tako da je vsako izvorno pismo mogoče najti v relevantni strokovni literaturi. Avtor hkrati opozarja, da so pisma zanimiva tudi v sociolingvističnem in pragmatičnem oziru, prav to pa je v monografiji tudi v ospredju.

V drugem delu monografije (*Komunikacija v vsakdanjem življenju*) avtor navaja posamezna pisma v angleškem prevodu, pogosto doda njihovo fotografijo, in na podlagi njihove vsebine riše življenje v Novgorodu. Tu vstopimo prek pisem v srednjeveški svet trgovanja, financ, družinskega življenja itd. Avtor skopa pisma razlaga, komentira in postavlja v zgodovinski kontekst. Seveda avtor večkrat opozarja, da se interpretacija pisem lahko spremeni ali pojasni z novimi najdbami ali pa tudi z novimi analizami.

V tem delu bi bilo mogoče vendarle dobro, ko bi avtor vključil tudi dele izvirnega besedila pisem, saj večkrat razpravlja o konkretnih jezikovnih oblikah (npr. na str. 63), ki pa jih bralec ne vidi (razen na fotografijah).

Zelo zanimivo je poglavje o učenju branja in pisanja (109–17), o čemer npr. pričajo tudi ohranjene šolske vaje. Posebno znamenit je tu deček Onfim, ki je poleg vrste pisnih vaj narisal nekaj risb, med drugim je sam sebe upodobil kot viteza na konju (slika na str. 110). Sodobni strokovnjaki za otroške risbe menijo, da mu je bilo kakih 6 ali 7 let. O tem, da je bilo učenje pisanja nekaj precej običajnega, priča tudi neko pismo, v katerem mož naroča ženi, naj otroke pošlje k pouku pisanja. Avtor ugotavlja, da izpričuje večina pisem solidno znanje pisanja, hkrati domneva, da so marsikatero pismo napisali pisarji oz. neke vrste tajniki. Za nekatera pisma pa najbrž ni bilo vredno iskati pisarja in navsezadnje je ohranjeno ljubezensko pismo, v katerem avtorica očita naslovniku, da se ne oglasi; za to pismo avtor meni, da ga je pisala ženska sama.

Tretji del monografije nosi naslov *Pragmatika komunikacije*. Tu avtor pokaže, da je bilo precej pisem napisanih tako, da so morala biti glasno prebrana, in da je pogosto določeno vlogo pri predajanju sporočila imel tudi prinašalec pisma. Neredko so se naslovniki pisma med besedilom spreminjali in tudi tu je verjetno prinašalec pisma povedal, kako jih je treba

razumeti. Zelo pomembna je ugotovitev avtorja, da bi lahko pri mnogih teh pisem govorili o prehodni stopnji med ustno in pisno komunikacijo. Eno podpoglavje (str. 170–86) je namenjeno rekonstrukciji socialnih mrež: na podlagi piscev, naslovnikov, pa tudi na podlagi zgodovinskih in arheoloških podatkov, se avtor loti (seveda opozarjajoč na vse previdnostne zadržke) rekonstrukcije nekaj korespondenčnih mrež, ki jih tudi ponazori z grafi. V taki obliki je to novost v 'novgorodski brezologiji'.

Knjiga je opremljena z zemljevidi, mnogimi fotografijami pisem, brez katerih bi si bilo sicer težko predstavljati, za kaj pri teh pismih gre, in dodatnim relevantnim slikovnim gradivom.

Odlika in pomen te knjige je, da – upoštevajoč vse znanstvene premise – seznanja mednarodno javnost s pojavom, ki ni pomemben samo za rusko jezikovno in kulturno srednjeveško zgodovino, ampak je edinstven tudi v evropskem merilu. Kot rečeno, je bilo o tem že veliko napisanega, vendar predvsem v ruščini, v tujih jezikih pa gre za članke v specializiranem znanstvenem tisku. Ta knjiga pa omogoča vsakomur, ki ga zanima srednjeveška kulturna zgodovina, vpogled v ta nadvse zanimiv pojav: novgorodska pisma na brezovem lubju.

Aleksandra Derganc
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
aleksandra.derganc@guest.arnes.si